

Universitat
de les Illes Balears

Els biaixos del jurista

Dr. Santiago Cavanillas Múgica

Catedràtic de Dret Civil
Departament de Dret Privat
(Universitat de les Illes Balears)

Lliçó inaugural

Any acadèmic 2016-17

Els biaixos del jurista

Dr. Santiago Cavanillas Múgica

Catedràtic de Dret Civil

Departament de Dret Privat

(Universitat de les Illes Balears)

1. Presentació

Començaré tot d'una esvaint les negres expectatives que pugui haver despertat l'anunci d'una lliçó inaugural de Dret. No he triat cap institució jurídica complexa ni em referiré a cap dels molts arcans de què disposam els juristes per al pànic i l'esglai dels, com diem, «no-juristes». Confés que aquesta decisió no m'ha costat gaire i, de fet, que també m'ha mogut un interès personal. Amb més de trenta anys de vida investigadora, cada vegada em sacia menys l'exploració microscòpica i «de mirar-se el melic» de la meva disciplina; i creixen, en la mateixa proporció, la curiositat científica pel que passa enfora i la vocació d'intentar pensar, com diuen els angloparlants, «fora de la capsa».

Per pensar el Dret des de «fora de la capsa» crec que ara per ara no hi ha res més reptador que els estudis psicològics de la conducta aplicats a la presa de decisions i

al fet com aquestes poden ser afectades per biaixos cognitius; és a dir, la manera com una mesura eficient de la nostra intel·ligència, que consisteix a trobar dreceres mentals que impedeixin que la nostra vida sigui un malson racional, presenta com a efecte secundari la possibilitat que la nostra ment ens enganyi, que prenguem una decisió guiats per un miratge intel·lectual.

Les decisions es troben a l'essència del Dret, en primer lloc, perquè els juristes han de prendre decisions com jutjar, legislar, testimoniar o vindicar; i, en segon lloc, perquè aquestes decisions tenen normalment per objecte les decisions d'altres: els delinqüents, els consumidors, els contractants, els ciutadans...

A la meua lliçó tindrè en compte aquest doble pla i, en una selecció mínima del que es troba a la teoria dels biaixos, n'extrauré tres que poden afectar els juristes i dos que afecten els subjectes la conducta dels quals ha de ser avaluada o considerada pels juristes.

2. Els biaixos dels juristes

2.1. La fatiga cognitiva (*ego depletion*) i el biaix de l'estatu quo

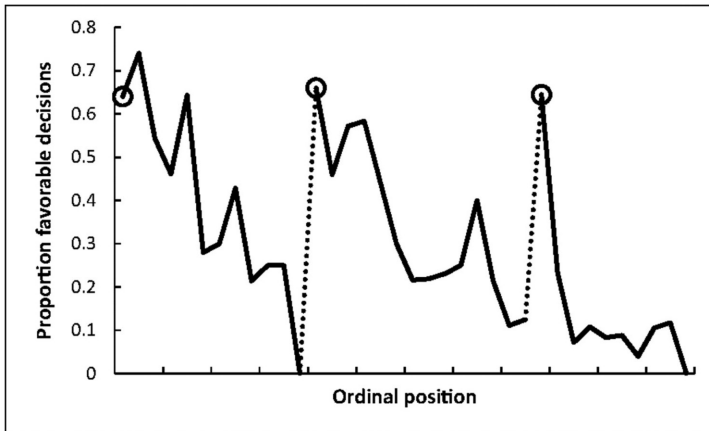
Evitar pensar en óssos blancs o retenir a la memòria set nombres durant un minut no es pot dir que siguin unes activitats extenuants. Tanmateix, diversos experiments han mostrat que la nostra energia mental és tan limitada que si realitzam una activitat mental mínimament exigent com aquestes, per l'efecte de la fatiga cognitiva, tindrem després menys capacitat d'autocontrol i, per tant, serà més fàcil que incorreguem en biaixos cognitius.

La inclinació humana, d'altra banda, perquè les coses no canviïn és més profunda del que pensam, en part perquè patim una intensa aversió a perdre i a penedir-nos de les nostres accions (menys de les nostres omissions). Aquesta resistència a modificar l'estatu quo la patim, per exemple, quan estrenam un producte o un servei i ens ofereixen diverses opcions, una de les quals ve per defecte marcada.

La combinació de la fatiga cognitiva i el biaix de l'estatu quo pot explicar els cridaners resultats d'un estudi que es va fer de les decisions dels jutges de vigilància penitenciària a Israel. Aquests jutges resolien cada dia una mitjana de 22 sol·licituds de canvi de grau penitenciari dels reclusos. Després d'observar durant un any més de mil resolucions, els investigadors varen identificar un patró que depenia de les pauses que els jutges feien per berenar i dinar. Al començament de la jornada i després de cada pausa, les decisions favorables al reclus, més feixugues, eren del 65 per cent, però dequeien fins a arribar pràcticament a zero just abans de les pauses.

Expliquen els psicòlegs que els jutges es podrien veure afectats, a mesura que transcorre cada període de feina, per la fatiga cognitiva, i que aquesta els faria cedir al biaix de l'estatu quo i afavorir les decisions més comunes i menys compromeses, desfavorables als reclusos.

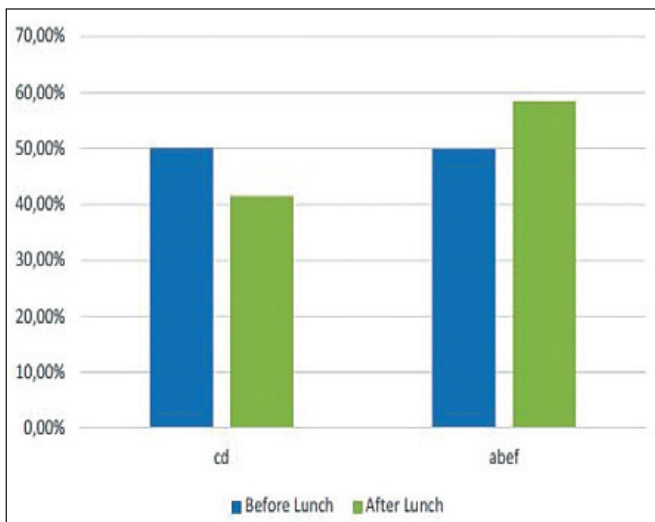
Podem comparar els biaixos dels jutges amb els dels professors universitaris amb un estudi fet amb les qualificacions dels estudiants en un examen oral prenent els quatre darrers abans del dinar (màxima fatiga cognitiva) i els quatre primers després del dinar (mínima fatiga cognitiva). En el

1. Danziger, Levav, Avnaim-Pesso, Extraneous factors in judicial decisions

cas dels professors, el biaix de l'estatu quo els hauria de conduir a donar prevalença a les qualificacions menys compromeses, és a dir,

a l'aprovat. I l'estudi demostra que així és i que també els professors estan subjectes a la fatiga cognitiva i el biaix de l'estatu quo.

2. Birkelund, The Lunch effect. Can it result in biased grades at universities?

2.2. El biaix estètic (*lookism*) o de la bellesa

Dos professors d'una universitat nord-americana varen fer un estudi sobre la manera com influïa la major o menor bellesa dels estudiants en les seves avaluacions. Varen examinar més d'un milió de qualificacions d'uns vuitanta mil estudiants. Les seves conclusions són: 1. L'atractiu físic influeix en les qualificacions dels estudiants a les assignatures presencials, però no a les assignatures en línia; això és important, perquè ja sabeu que correlació no implica causalitat, i la correlació entre bellesa i avaluacions podria ser deguda, per exemple, a una major seguretat personal de les persones atractives, que faria que la seva prestació fos més elevada (de fet, un estudi anterior en una universitat italiana atribuïa a una millor prestació dels estudiants més agraciats una diferència en els resultats superior al 20 per cent). 2. L'atractiu físic dels estudiants homes té una influència insignificant, però en les dones el terç menys agraciats rep una desvaloració d'un poc menys de 4 dècimes, una xifra rellevant, ja que qualsevol estudiant sap que les opcions d'obtenir un premi, beca o accés a certs cursos es mou dins aquest rang. 3. No hi ha cap diferència en les avaluacions segons el sexe del professor. 4. Els investigadors no estan segurs quina part de la diferència és deguda a pura discriminació en l'avaluació i quina al fet que les estudiants menys agraciades reben menys atenció dels professors durant el curs.

El biaix de la bellesa suposa l'extensió de l'halo estètic d'una persona al camp de la seva credibilitat —diguem, de l'estètica a l'ètica—, i per això ens pot interessar esbrinar si influeix en les decisions dels juristes.

Com sempre, és als Estats Units on més s'ha estudiat la possible existència d'un biaix estètic en l'administració del Dret.

En un estudi s'ha demostrat que els advocats més atractius guanyen més que els altres, però aquest fet s'atribueix a les preferències dels clients i no al seu major èxit al fòrum; en realitat, està demostrat que, en general, les persones més guapes tenen més èxit professional (també a l'Acadèmia).

D'altres estudis, fets amb jurats simulats, però també amb resolucions judicials, demostren que hi ha un biaix favorable cap als processats atractius i desfavorable cap als obesos.

No em consta que hi hagi cap estudi semblant a Espanya, per la qual cosa em limitaré a fer dos comentaris col·laterals: un, sobre l'absència de dades, i un altre, sobre les polítiques d'igualtat.

La detecció i el mesurament dels biaixos més socials, relacionats amb l'aspecte físic, el sexe, la raça, la religió, etc., que combinen estereotips i prejudicis, s'optimitzen quan és possible el tractament d'un gran volum de dades, que solament es pot produir si es troben en format digital (tot i que no estiguin gaire estructurades, atès que cada vegada són més potents les eines per tractar les dades massives o *big data*). L'Administració i la Justícia es troben en un procés d'informatització massiva imparabile, la qual cosa significa que les dades les tindrem i, a més, bastant estructurades. Però, tot i així, caldria revisar si l'accés general a les dades es produeix per canals suficientment amplis i si hi ha protocols que facilitin, si escau, l'accés específic dels investigadors.

Quant a les polítiques d'igualtat, estic segur que l'aplicació de mesures antidiscriminatòries, generals o específiques, de les persones obeses serà un dels assumptes a debat dels propers anys. Com a mostra, un contrast. D'una banda, l'article 37 de la Llei 17/2011, de seguretat alimentària i nutrició, prohibeix taxativament qualsevol discriminació, directa o indirecta, per raó de sobrepès o obesitat. D'altra banda, i quedant més curta que la jurisprudència nord-americana, la jurisprudència comunitària europea solament considera que s'ha produït una acció discriminatòria en una relació laboral quan la causa és una obesitat pràcticament incapacitant.

2.3. El biaix retrospectiu (*hindsight*)

Uns professors d'una universitat estatunidenca varen fer un interessant experiment psicojurídic amb els seus estudiants. Varen prendre els fets d'un cas real de responsabilitat civil sobre una inundació provocada per l'embós d'escombraries en un pont que un costós servei de vigilància podria haver evitat. Els varen explicar quin era el risc d'accident i quin era el cost d'aquest servei. Un primer grup va decidir *ex ante*, és a dir, no els varen dir que va ocórrer un accident sinó que la ciutat estava valorant la conveniència de contractar aquest servei, i solament el 24 per cent va considerar-lo necessari. Al segon grup, que manejava exactament la mateixa informació amb l'afegit que sabien que s'havia produït l'accident, el percentatge va pujar al 56 per cent. I encara més cridaner és el resultat d'un tercer grup, que disposava de la mateixa informació que el segon, però els varen demanar encaridament que pensassin *ex ante* i que no tinguessin en compte l'accident produït. Doncs bé, el resultat del tercer grup va calcar el del segon, la qual cosa vol dir que ens trobam davant un biaix difícil de superar.

Aquest i molts d'altres experiments semblants demostren que patim un biaix retrospectiu que fa que no ens resulti fàcil abstreure'ns dels resultats que coneixem quan recordam i valoram uns fets del passat; i que jutgem omniscientment el passat com el que veu una pel·lícula i diu: «Aquest al·lot és beneït: si és claríssim que darrere la porta hi ha en Freddy Krueger».

(De fet —ho dic de passada—, som irremeiablement retrospectius: projectam el present sobre el passat, però també projectam el futur sobre el present i, quan ens trobam en la millor companyia en un «marc incomparable», allò que més pensam és com d'agradable serà recordar-ho retrospectivament en el futur.)

Els juristes desenvolupen la majoria de la seva feina sobre fets del passat, però, a més, sobre fets del passat que han produït qualche resultat rellevant. Es mouen, per tant, en un camp especialment propici al biaix retrospectiu.

A vegades, el mateix legislador els dóna una indicació «antiretrospectiva». Així, per exemple, per valorar quan un producte que s'ha posat al mercat és defectuós, l'article 137.3 de la Llei general per a la defensa de consumidors i usuaris explicita que no pot emprar-se com a criteri que el mateix producte es comercialitzi després de manera més perfeccionada.

Altres vegades, és la mateixa jurisprudència qui ho fa, com quan la jurisprudència nord-americana —i ara també la nostra— recomana examinar els casos de negligència amb la denominada «fórmula de Hand», que és, essencialment, un mecanisme de càlcul *ex ante* i que serveix per resoldre casos com el del pont que acab de mencionar.

(Fórmula de Hand: hi ha negligència si el cost de les mesures de seguretat que haurien evitat l'accident és menor que el cost dels danys que pot causar l'accident per la probabilitat que es produeixi l'accident.)

Però es pot ser més radical, i no m'importa que soni solemne: és essencial a l'Estat de Dret que els jutges no solament controlin el seu biaix retrospectiu i les propostes interessadament esbiaixades que els faran els advocats, sinó també que resisteixin la pressió d'una opinió pública que pot sofrir el biaix retrospectiu en dosis desmesurades. Res millor que dos exemples que tothom coneix: el cas *Prestige* i la crisi econòmica iniciada el 2008.

Més de deu anys després de l'enfonsament del *Prestige*, l'Audiència Provincial de la Corunya va absoldre el director general de la Marina Mercant, malgrat els desastrosos resultats de la seva decisió d'allunyar el petrolier, la sensibilització de l'opinió pública i el fet que solament la seva condemna podia fer que un *deep pocket* com l'Estat hagués de pagar tots els danys causats. La sentència dedica una detallada fonamentació a l'estudi dels informes sobre les decisions alternatives que es podrien haver adoptat i conclou amb una lliçó d'anàlisi «antiretrospectiva»: «un profesional cualificado, asesorado por profesionales cualificados que informan que lo correcto es el alejamiento, salvo algunas excepciones poco explicadas, y que ha de tomarse esa decisión de forma extremadamente urgente y rápida dado el peligro creado con la situación inicial del *Prestige*, cuando resuelve hacer caso a la mayor parte de sus asesores y a su propio criterio profesional, decidiendo de acuerdo con criterios que en rigor eran indiscutibles en aquel momento, está obrando de acuerdo con la prudencia

y diligencia profesionales exigibles». El Tribunal Suprem, en confirmar l'absolució del director general, repeteix la mateixa argumentació: «Al final el acusado optó por mantener la decisión de alejamiento, lo que debe ser valorado no con la distancia que ofrece el tiempo y el conocimiento certero de la capacidad de aguante del *Prestige* que se mantuvo a flote durante seis días más, sino con la incertidumbre del momento en que se adoptó la decisión».

La crisi econòmica també presenta caràcters propicis al biaix retrospectiu: uns resultats sagnants que podrien esbiaixar la valoració d'allò que es va fer abans d'una crisi que ara mateix tothom pensa que era tan indefectible com el Freddy Krueger de la pel·lícula. Tot i això, els jutges han sabut, en general, vèncer el biaix retrospectiu amb neutralitat: d'una banda, han aplicat la llei als consumidors amb tota la deferència que el sistema permet i sense considerar que s'estiguessin sobreendeutant irresponsablement perquè volien viure per sobre de les seves possibilitats; d'altra banda, han sabut distingir els casos en què les entitats financeres havien venut productes inadequats al perfil del client d'aquelles altres inversions expertes i fallides; que els valors de Lehman Brothers o dels bancs islandesos després de la crisi valguessin zero, no permet afirmar retrospectivament que s'estigués venent «peix podrit».

Hi ha altres ocasions en què els tribunals sí que sembla que es deixen dur pel biaix retrospectiu, com ocorre quan s'aprecia una negligència mèdica interpretant, des de la seguretat d'una autòpsia, la possibilitat d'haver realitzat qualche acte mèdic suplementari, tot i que no estigués indicat *ex ante*. O com una vella sentència que vaig

estudiar a la meua tesi doctoral, sentència en la qual la negligència d'un conductor que va derrapar prop d'un pas a nivell es va basar en el fet que hauria d'haver previst que els cotxes que s'aturen al pas a nivell deixen caure gotes d'oli i que, en un dia plujós, aquestes es trobarien en suspensió.

També existeix un biaix retrospectiu que és endèmic a les resolucions judicials sobre responsabilitat civil. Imaginau que es produeix un accident en unes instal·lacions i es discuteix si la manca de qualque element de seguretat no obligatori, que hauria evitat l'accident, és negligent. Si, sensibilitzat per l'accident, el propietari de les instal·lacions té l'encomiable idea d'afegir l'element en qüestió, «s'ha crucificat», perquè els tribunals empraran el canvi com a indicatiu de la manca de la mesura prèvia era imprudent. La jurisprudència americana, amb tota raó, és contrària a acceptar com a indicatiu de negligència l'adopció *ex post* de mesures adreçades a evitar la repetició d'accidents, primer, perquè fer-ho tindria un efecte dissuasiu de conductes que beneficien la seguretat pública i, segon, perquè el focus s'ha de posar a valorar si *ex ante* aquestes mesures podrien considerar-se exigibles.

3. Els juristes davant els biaixos dels altres

3.1. El biaix d'optimisme i altres biaixos que afecten el consumidor

Resulta que som optimistes per naturalesa. En primer lloc, ho som respecte de les nostres capacitats. El 90 per cent dels conductors consideren que condueixen millor que la mitjana, i el percentatge puja al 94 per cent per als professors universitaris, que troben que la seva qualitat professional

és superior que la mitjana dels seus col·legues. Però també s'ha comprovat que som optimistes a l'hora de minimitzar els riscos que ens afecten. Amb la peculiaritat que aquesta valoració es distorsiona en sentit invers quan intervé un altre biaix com el de la disponibilitat, que ens fa hiperreaccionar respecte dels riscos que, sobretot pel ressò mediàtic, tenim més frescs i més ens han impressionat. En suma, s'ha dit, l'ésser humà és un paranoide optimista.

Però no solament l'optimisme —o el pessimisme— ens mou a fer valoracions esbiaixades. És que també la nostra aversió a perdre fa que donem més del doble de valor a una probabilitat de perdre que a la mateixa probabilitat de guanyar. I, a més, les nostres valoracions depenen del punt de referència que agafem, la qual cosa explica la denominada «paradoxa del bronze»: estan més satisfets els atletes que obtenen una medalla de bronze, perquè es comparen amb els que no tenen medalla, que els que reben la medalla de plata, perquè entren com a referència els campions, paradoxa que també n'explica una altra: que tenim molta aversió a les pèrdues, però si estem perdent molt, ens convertim en uns temeraris disposats a córrer els riscos més irracionals.

I encara n'hi ha més, així que haurem de concedir que el nostre cervell no és una màquina gens perfecta a l'hora de prendre decisions. I aquesta conclusió es pot subratllar per al consumidor, perquè, amb l'excepció de grans decisions com la compra de l'habitatge, no es concentra amb diligència quasi professional en les seves decisions de consum (i té tot el dret a no fer-ho) i, consegüentment, es troba exposat a patir tota mena de biaixos irracionals.

Acceptar un marge d'irracionalitat esbiaixada del consumidor, que és una de les peces essencials de l'economia de mercat, subverteix alguns principis de la teoria econòmica i de la seva germana petita, l'anàlisi econòmica del Dret. Pensau que el clàssic llibre de Posner sobre l'anàlisi econòmica del Dret comença amb la frase lapidària «L'home és un maximitzador racional dels seus fins a la vida». Maximitzador ho podem acceptar, tot i que també s'han descrit trets de la conducta humana que oposen consideracions de justícia a les de pur egoisme; però racional, és clar que sols moderadament. Aquest simple reconeixement obliga a revisar els fonaments de l'anàlisi econòmica del Dret i passar, com s'ha dit, de l'anàlisi econòmica 1.0 a la 2.0 (Sanchez-Graells) o la 3.0 (Alfaro). Davallant del pla teòric al més pràctic, el Dret és creixentment sensible al risc que el consumidor pugui prendre decisions esbiaixades.

Així es pot veure a l'evolució de la regulació dels deures d'informació al consumidor que s'imposen a l'empresari. Inicialment bastava que la informació es posàs a disposició del consumidor. A poc a poc es varen anant introduint més casos en els quals l'obligació d'informació és més proactiva: l'empresari s'ha d'assegurar que la informació arribi al consumidor; això explica, per exemple, la jurisprudència sobre la clàusula terra, una informació que estava disponible als contractes d'hipoteca però no amb la suficient transparència com per garantir que el consumidor l'havia considerada en la seva presa de decisió. La tercera evolució dels deures d'informació respon als biaixos del consumidor, com el de l'optimisme, i consisteix en el fet que, més enllà d'assegurar-se que la informació arriba al consumidor, l'empresari ha de comprovar que el consumidor l'assimila cor-

rectament i és capaç de valorar els riscos que se'n deriven. Ara, per exemple, no es podria produir el cas de les preferents perquè les normatives MiFID exigeixen que les entitats financeres, abans de vendre cap producte, facin una avaluació d'idoneïtat i conveniència de l'inversor, per comprovar els coneixements i experiència del client, els seus objectius i la seva tolerància al risc; una norma de conducta orientada, com es veu, a detectar i corregir els possibles biaixos d'optimisme del consumidor. En tot cas, no es tracta més que d'un exemple de com de fructífer pot resultar examinar a la llum de la psicologia com s'ha d'informar el consumidor i el ciutadà i quan la informació s'ha de complementar o substituir per altres mesures.

Seria convenient i factible també —em deman finalment— introduir el biaix d'optimisme així com altres biaixos al cànon omnipresent i sever del «bon pare de família»?

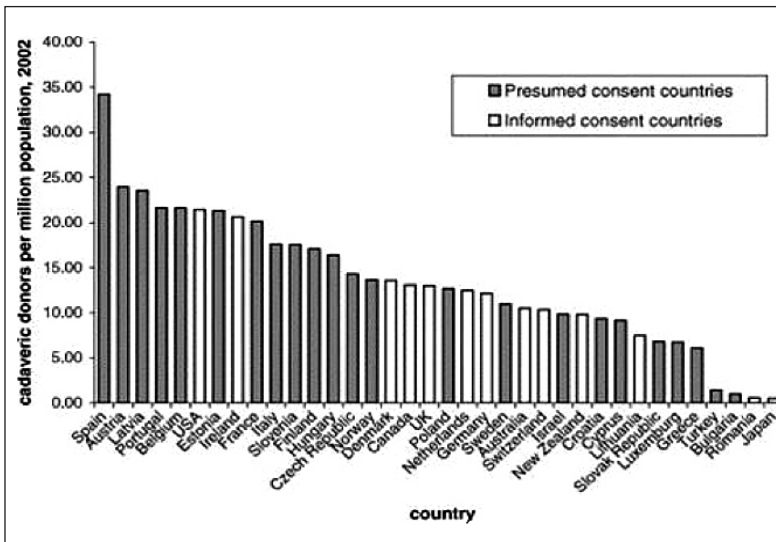
3.2. Els biaixos dels ciutadans i la política

No solament el consumidor és presa dels seus biaixos en la seva relació amb el mercat, sinó també el ciutadà en la seva relació amb la política. Els estudis de la conducta porten una notícia bona i una de dolenta per als que fan les lleis i administren la cosa pública.

La notícia dolenta és que la irracionalitat dels biaixos dificulta la presa de decisions polítiques i moltes vegades hi introdueix un cert regust de desagraïment. L'esbiaixada valoració dels riscos per part dels ciutadans, per començar, col·loca els polítics davant el dilema si, en prioritzar les polítiques públiques, cal atendre una valoració racional dels riscos o la que és sentida pels

ciutadans. A més, ja hem dit que ens importa irracionalment més perdre que no guanyar, per la qual cosa ocorren dues coses que qualsevol que hagi administrat assumptes col·lectius, tot i que sigui solament com a president de la comunitat de veïns, coneix: primer, és molt més difícil fer reformes i redistribuir quan el pastís minva que quan creix (quan minva, els ciutadans perjudicats són perdedors; quan creix, solament són no guanyadors); i, segon, si una decisió pública produeix guanyadors i perdedors, el suport dels primers serà molt més tímida que la protesta dels segons (afirmació que, per cert, ja es troba a Maquiavel). Finalment, els polítics pateixen a la màxima potència els efectes del biaix retrospectiu, ja que cap oposició que s'aprecii no deixarà d'aplicar el principi polític retrospectiu que diu que, si qualche cosa surt malament, és que el governant s'ha equivocat.

La bona notícia és que els biaixos també poden ser utilitzats com a eina de bon govern, com es veu als estudis del professor de la Facultat de Dret de Harvard Cass Sunstein. El sistema espanyol de trasplantaments d'òrgans, una reconeguda història d'èxits, amb més d'un vuitanta per cent de donacions autoritzades pels familiars, es fonamenta, en part, en un ús intel·ligent del biaix de l'estatu quo. A diferència del que ocorre en altres països, la llei espanyola estableix per defecte l'autorització per al trasplantament en cas de mort; tot i que em consta que els coordinadors mèdics demanen als familiars la seva autorització, pesa sobre la seva decisió el biaix de l'estatu quo, que fa que solament si tenen un especialíssim interès a oposar-se a la donació ho facin.

3. Abadie, A. & Gay, S. The impact of presumed consent legislation on cadaveric organ donation: a cross-country study

4. Conclusions

El que he mostrat fins aquí no és més que la punta de la punta de l'iceberg de les possibles relacions entre els estudis dels biaixos cognitius i el Dret. La Wikipedia té una entrada registre de biaixos que en conté més d'un centenar i, tot i que molts tenen rellevància jurídica, la majoria ha quedat fora del meu discurs; com ha quedat fora un assumpte tan interessant com el de les mesures amb les quals es poden compensar els biaixos.

Tot i així, es poden extreure algunes conclusions:

1. L'estudi dels biaixos cognitius invita a una introspecció crítica, a una major alerta, en el desenvolupament de la nostra feina com a juristes, investigadors o docents; i ajuda,

també, a anticipar i jutjar assenyadament les decisions dels altres.

2. En el bulliciós món de les ciències de la conducta, els juristes podem cercar moltes respostes a les nostres preguntes..., i trobar moltes preguntes a les nostres respostes.

3. Tot i que els primers estudis sobre els biaixos es remunten als anys seixanta, l'eco que han tingut en la doctrina jurídica espanyola és tan raquític que sobren dits d'una mà per comptar les publicacions, i la majoria no estan fetes per acadèmics. Si pensam que als Estats Units es compten més de vuit-centes publicacions solament sobre els aspectes jurídics del biaix retrospectiu, crec que es pot extreure una darrera conclusió: que cal reflexionar sobre els escassos al·licients que tenim els investigadors del Dret a la Universitat espanyola per sortir de la «cova» de la nostra disciplina.

Referències

1. Presentació

- Conthe, M. (2007). La paradoja del bronce: espejismos y sorpresas en el mundo de la economía y la política. Crítica, Barcelona
- Kahneman, D. (2011). Thinking, fast and slow. MacMillan
- Muñoz Aranguren, A. (2011). La influencia de los Sesgos Cognitivos en las Decisiones Jurisdiccionales: El Factor Humano-Una Aproximación. *InDret*, 2
- Murdock, C. W., & Sullivan, B. (2012). What Kahneman Means for Lawyers: Some Reflections on Thinking, Fast and Slow. *Loy. U. Chi. LJ*, 44, 1377
- Nieva Fenoll, J. (2015). La psicología y el aprendizaje del Derecho: un cambio necesario en los estudios jurídicos. *Diario La Ley* 6572/2015

2.1. La fatiga cognitiva (ego depletion) i el biaix de l'estatu quo

- Birkelund, J. (2014). The Lunch effect. Can it result in biased grading at universities?
- Danziger, S., Levav, J., & Avnaim-Pesso, L. (2011). Extraneous factors in judicial decisions. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(17), 6889-6892

2.2. El biaix estètic (lookism) o de la bellesa

- Anaya, R. M. P. (2015). La obesidad como causa de despido: desde la perspectiva comunitaria. *Relaciones Laborales y Derecho del Empleo*
- Biddle, J. E., & Hamermesh, D. S. (1998). Beauty, productivity, and discrimination: Lawyers' looks and lucre. *Journal of Labor Economics*, 16(1), 172-201
- Cipriani, G. P., & Zago, A. (2011). Productivity or discrimination? Beauty and the exams. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 73(3), 428-447
- Elizabeth Beety, V. (2013). Criminality and Corpulence: Weight Bias in the Courtroom. *Seattle Journal for Social Justice*, 11(2), 4
- Fraga, A. (2015). *Pretty Probationers: The Relationship Between Physical Attractiveness and Sentencing Outcomes* (Doctoral dissertation, The Ohio State University).
- Hamermesh, D. S., & Biddle, J. E. (1993). *Beauty and the labor market* (No. w4518). National Bureau of Economic Research
- Hamermesh, D. S., & Biddle, J. E. (1994). Beauty and the Labor Market. *The American Economic Review*, 84(5), 1174-1194
- Hernández-Julián, R., & Peters, C. (2015). Student appearance and academic performance. *Metropolitan State University of Denver, mimeo*
- Patry, M. W. (2008). Attractive but guilty: Deliberation and the physical attractiveness bias. *Psychological Reports*, 102(3), 727-733
- Regev, T., Hale, G., & Rubinstein, Y. (2015). *Appearance and Gender Bias in Academia*. P. Sapir Center for Development, Tel-Aviv University
- Schvey, N. A., Puhl, R. M., Levandoski, K. A., & Brownell, K. D. (2013). The influence of a defendant's body weight on perceptions of guilt. *International Journal of Obesity*, 37(9), 1275-1281
- Vallejo, P. R. (2015). ¿Es la obesidad causa de discriminación tutelable en el ámbito laboral?. *IusLabor*, (1), 29

2.3. El biaix retrospectiu (hindsight)

- Gallo, J. A. (2006). Errores y sesgos cognitivos en la expansión del Derecho Penal. A: *Derecho y justicia penal en el siglo XXI: liber amicorum en homenaje al profesor Antonio González-Cuéllar García* (pàg. 31-48). Editorial Constitución y Leyes, COLEX
- Kamin, K. A., & Rachlinski, J. J. (1995). Ex post ≠ ex ante. *Law and Human Behavior*, 19(1), 89-104

Novo, M., Arce, R., Fariña, F., & de Vega, S. (2003). El heurístico: perspectiva histórica, concepto y tipología. A: MN Pérez, & RA Fernández. *Jueces: Formación de juicios y sentencias*. Granada: Grupo Editorial Universitario

Rachlinski, J. J. (1998). A positive psychological theory of judging in hindsight. *The University of Chicago Law Review*, 65(2), 571-625

3.1. *El biaix d'optimisme i altres biaixos que afecten el consumidor*

Guthrie, C., Rachlinski, J. J., & Wistrich, A. J. (2002). Judging by Heuristic-Cognitive Illusions in Judicial Decision Making. *Judicature*, 86, 44

Haselton, M. G., & Nettle, D. (2006). The paranoid optimist: An integrative evolutionary model of cognitive biases. *Personality and Social Psychology Review*, 10(1), 47-66

Jolls, C., Sunstein, C. R., & Thaler, R. (1998). A behavioral approach to law and economics. *Stanford Law Review*, 1471-1550

Korobkin, R. B. (2003). The endowment effect and legal analysis. *Northwestern University Law Review*, 97, 1227-1291

Korobkin, R. B., & Ulen, T. S. (2000). Law and behavioral science: Removing the rationality assumption from law and economics. *California Law Review*, 1051-1144

Luppi, B., & Parisi, F. (2016). Optimal liability for optimistic tortfeasors. *European Journal of Law and Economics*, 41(3), 559-574

Sanchez-Graells, A. (2016). Economic Analysis of Law, or Economically-Informed Legal Research. *Research Methods in Law*, 2nd edn (Routledge, 2017)

Sunstein, C. R., Loewenstein, G., & Golman, R. (2014). Disclosure: Psychology Changes Everything. *Annu. Rev. Econ.*, 6, 391-419

3.2. *Els biaixos dels ciutadans i la política*

Abadie, A., & Gay, S. (2006). The impact of presumed consent legislation on cadaveric organ donation: a cross-country study. *Journal of Health Economics*, 25(4), 599-620

Shepherd, L., O'Carroll, R. E., & Ferguson, E. (2014). An international comparison of deceased and living organ donation/transplant rates in opt-in and opt-out systems: a panel study. *BMC Medicine*, 12(1), 1

Sunstein, C. R. (2014). *Valuing life: Humanizing the regulatory state*. University of Chicago Press

Thaler, R. H., Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. Yale University Press

4. *Conclusions*

Wikipedia. List of cognitive biases (2016, July 9). In *Wikipedia, The Free Encyclopedia*. Lectura: 11/7/2016, URL: https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=List_of_cognitive_biases&oldid=728612191
I també...

L'exigüitat de la doctrina jurídica espanyola sobre aquesta matèria es compensa parcialment amb una major activitat a la blogosfera, la qual cosa fa pensar que tal vegada s'està començant a produir una subversió en la difusió dels resultats de la recerca, i que els canals de transferència es diversificaran més enllà dels oficials i, ara per ara, reconeguts. Els blogs de referència, amb una selecció d'entrades sobre la matèria, són:

Alfaro, J. *Derecho Mercantil de España* (<http://derechomercantilesmana.blogspot.com.es/>). Reglas heurísticas (6/7/2016), Análisis económico del Derecho 1.0, 2.0 y 3.0 (3/7/2016), El futuro de la psicología económica (30/6/2016), Sobre el behavioural economics & finance (5/5/2016), Business judgment rule: sesgo retrospectivo y antijuricidad y culpabilidad de la conducta de los administradores (26/2/2015), Costes hundidos y la falacia Concorde (14/6/2014), Los costes de tomar decisiones (I) (24/12/2013), La psicología de la escasez (16/9/2013), Sesgo confirmatorio y confianza en las propias creencias (8/8/2013).

Conthe, M. *El sueño de Jardiel* (<http://www.expansion.com/blogs/conthe/>). El «efecto espectador», medio siglo después (9/4/2016), Política de acicates ('nudges') (15/3/2016), Las sentencias del Supremo sobre Bankia (6/2/2016), Polarizaciones asesinas (17/11/2015), Diágoras y los ensayos clínicos (29/7/2015), El dilema discursivo (16/5/2015).

[WWW.uib.cat](http://www.uib.cat)

Universitat de les Illes Balears
DL PM 893-2016